

Çağdaş Dünyada Din Öğretimi ve Kırgızistan'la Karşılaştırılması

Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ*

Özet

Kırgızistan'da devlet okullarında doğrudan dinin öğretildiği bir dersin yer almaması önemli bir eksikliktir. Ancak son yıllarda Kırgızistan halkının giderek dine yöneldiği ve inanma ihtiyacını sağlıklı ve doğru kaynaklardan karşılama arayışına giriştiği görülmektedir.

Bu çalışmada, bazı ülkelerdeki din eğitimi uygulamaları özetlenerek, Kırgızistan'daki durumla karşılaştırılmış ve böylece Kırgızistan'ın, diğer ülkelerdeki deneyimlerden yararlanabilmesine katkıda bulunulacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, toplumlararası iletişim, din eğitimi, din öğretimi, adap dersi.

Abstract

Lack of religious teaching in state schools of Kyrgyzstan is important deficiency. But, in recent years, it is observed that the majority of the people of Kyrgyzstan incline towards religion and try to meet their need for believing from true and trust worthy sources.

In this study, religion education experiences in some countries has been unabridged and compared with situation in Kyrgyzstan. So, it has been contributed that Kyrgyzstan will be benefit from other country's experiences.

Key Words: Kyrgyzstan, international communication, religious education, religious teaching, lesson of good manners.

Giriş

Gelişen teknolojiyle birlikte ülkeler ve toplumlar arası iletişimin giderek hız kazanması, karşılıklı olarak bilgi ve tecrübe paylaşımını gerekli hale getirmektedir. Yaşadığımız iletişim çağında başka toplumlar hakkında bilgi sahibi olmak, eğitim, teknoloji, politika ve ekonomi alanındaki sorunların çözümü açısından adeta bir zorunluluktur. Çünkü toplumların söz konusu alanlarla ilgili sorunlarında

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
hyilmaz@cumhuriyet.edu.tr

ve bu sorunların çözümüyle ilgili yöntemlerde önemli ölçüde benzerlikler bulunmaktadır.

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel şartlardan önemli ölçüde etkilenen eğitim ile ilgili anlayış ve sistemlerde değişim kaçınılmazdır. Her ülkenin yetkilileri, eğitim sorunlarının çözümü ile ilgili araştırmalar yapmak, toplumun ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaya yönelik projeler hazırlamak durumundadır. Bu gerçek, sadece kalkınmakta olan ülkelere özgü olmayıp, tüm toplumlar için geçerlidir. Öyleyse, bazı ülkelerdeki din eğitimi uygulamalarının, halkın din ve din eğitimi ile ilgili beklentilerini karşılama arayışı içerisinde olan Kırgızistan için bir fikir zenginliği oluşturacağı açıktır. Kırgızistan, her ne kadar eğitim sorunlarını kendi sosyal şartları içerisinde çözecek olsa da, başka ülkelerdeki tecrübe ve uygulamalardan da yararlanmak durumundadır.

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da din eğitimi resmen yasaklanmıştı. Bağımsızlıkla birlikte ibadethaneler, dinin öğretildiği medrese ve diğer kurumlar büyük ölçüde ilgi görsede, toplumdaki dinî cehalet ve bilgi boşluğu önemli sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Devletin lâik yapısı gerekçe gösterilerek, ülkede dinî faaliyetlerin engellenmesi gerektiği yönündeki düşünceler, kısmen de olsa devam etmektedir. Oysa lâikliğin temel bir ilke olarak benimsendiği pek çok ülkede din dersleri, devlet okullarında zorunlu dersler arasındadır. Çünkü dinin devlet okullarında uygun yöntemlerle ehil eğitimciler tarafından öğretilmediği toplumlarda, insanlar dinî bilgileri illegal yollardan pek de sağlıklı olmayan ortamlarda öğrenmek durumunda kalabilirler. Öyleyse din eğitimi ile ilgili tartışmaların, ideolojik ve politik düşüncelerden uzak, bilimsel çerçevede sürdürülmesinde yarar vardır.

Makalenin amacı, gelişmiş ya da gelişmekte olan bazı ülkelerdeki din eğitimi uygulamaları ile ilgili deneyimleri tanıtarak, bağımsızlığına yeni kavuşmuş Kırgızistan'ın, kendine has şartları içerisinde bu deneyimlerden yararlanabilmesine katkıda bulunmaktır. Makalede, önce din eğitim ve öğretiminin bilimsel temelleri üzerinde durulacak, ardından, seçilen ülkelerdeki din eğitimi uygulamalarının niteliği kısaca özetlenerek, Kırgızistan'daki durumla karşılaştırılacaktır. Bazı ülkelerdeki din eğitimi uygulamalarının niteliği ise, gereksiz hacim genişliğine neden olmamak için, sadece tabloda belirtilecektir. Böylece yetişmekte olan bireylerinin din eğitimi ihtiyacını karşılamaya yönelik arayışını sürdüren Kırgızistan için bazı alternatif uygulamalar kısaca tanıtılmış olacaktır.

Burada araştırmaya konu olan ülkelerdeki din öğretimi uygulamalarının nitelik açısından değerlendirilmesiyle yetinilmiş, özel ya da devlet okullarında okutulan din derslerinin programlarının içeri-

ği, uygulanan yöntemler ve din öğrenimi sonucunda öğrencilerin edindikleri kazanımlar konu dışında tutulmuştur. Çünkü söz konusu ülkelerin kıyaslanacağı Kırgızistan okullarında henüz din derslerine yer verilmemekte ve devlet yönetiminde esas alınan lâiklik ilkesi, yöneticiler tarafından din öğretimi konusunda bir engel olarak görülmektedir. Ancak din öğretimi eksikliğinden kaynaklanan sorunlarla baş edebilmek için, yetkililerce bir çıkış yolunun arandığı da bir gerçektir.

1. Okulda Din Eğitimi ve Öğretimine Niçin İhtiyaç Vardır?

“Okulda din öğretimine niçin ihtiyaç var?” sorusunu cevaplamadan önce, dinin ve din eğitiminin tanımını hatırlamakta yarar vardır.

İlâhiyatçılar, filozoflar ve sosyal bilimciler dini farklı şekillerde tanımlamışlardır.¹ Tanımlardaki farklılık, dinin çok yönlü olmasından ve tanımlayıcıların kendi bakış açılarını yansıtmalarından kaynaklanmaktadır. Kısaca ‘kutsal ile kurulan ilişki’ anlamına gelen *din*, bireyin kendini tanıması, hayatını anlamlandırması ve diğer insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmesi için Allah tarafından gönderildiğine inanılan sistemin adıdır. Kaynağı ilâhi olsun ya da olmasın, her çağda insanlar mutlaka bir dine inanmışlar, inandıkları dinin gerçeklerini öğretim yoluyla yetismekte olan nesle tanıtmaya ihtiyacı duymuşlardır. İşte bu ihtiyaçtan doğan *din eğitimi* ise, inanılan din ile ilgili bilgilerin bireylere öğretilmesi ve onlarda dinî bilinçlenmenin sağlanması süreci şeklinde tanımlanabilir. Bir başka ifade ile din eğitimi, dinin bireysel ve sosyal bir gerçeklik olarak öğretilmesi konu edilip, din kültürünün yetismekte olan nesle aktarılması ve toplum bireylerinde din kişiliğinin geliştirilmesi faaliyetidir.²

Din insanı önce Allah’a inanmaya davet eder ve ona aklını kullanarak doğruyu ve gerçeği tanımayı öğretir. Ancak tarihi tecrübeler de göstermektedir ki, insan aklı yanlış bilgilerle kodlanırsa, gerçeği tek başına bulamayabilir. Bu yüzden Allah, insan aklının doğru işletebilmesi için onu vahiyle desteklemiştir. Vahye dayalı bilgilerin bireylere tanıtılması, ancak din eğitimiyle mümkündür.

Bireysel ve sosyal bir ihtiyaç olan din eğitimi okulda gerçekleştirilmek son derece önemlidir. Her ne kadar eğitim hayatı boyu devam eden bir süreç olsa da, bireylere belli amaçlar doğrultusunda

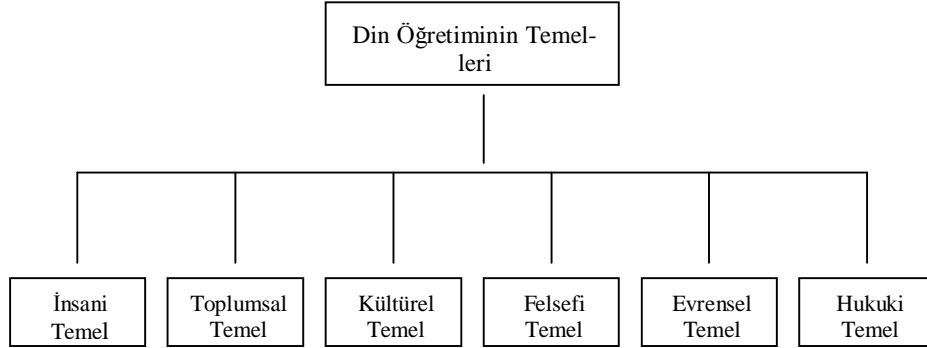
¹ Farklı din tanımlarıyla ilgili bilgi için bkz: Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehrîstânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1975, I, 38–39; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Yayınları, Ankara, 1993, s. 69–71.

² Bkz: Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1995, s. 43; Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 69–70.

da plânlı ve programlı eğitim vermek, öncelikle okulun görevidir. Bugün dünyada, çocuk ve gençlerin eğitimini genellikle okullar üstlenmiştir. Dolayısıyla günümüzde tartışılması gereken konu, din dersinin okul programlarında yer alıp almaması değil, nasıl yer alacağı ve sağlıklı bir din anlayışının bireylere nasıl kazandırılacağı olmalıdır. Söz konusu tartışmalar, okul ortamında dinin öğretilmesine lâik devletin katkıda bulunup bulunamayacağı, din dersinin içeriğinin bir dini ya da mezhebi benimsetecek veya sadece kültür olarak verilebilecek şekilde hazırlanması gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmalarda ileri sürülen kanıtlar, her ülkenin kendi toplumsal, kültürel ve siyasal yapısına göre farklı olabilmektedir.

Eğitim, her şeyden önce plânlı ve programlı bir etkinliktir. Toplumların geleceği, yeni yetişen neslin eğitim durumuna göre şekillenmektedir. İşte öğrencilerin bütün yönlerini geliştirmeyi hedefleyen okul, dinin dünya görüşünü ve temel ilkelerini yetişmekte olan bireylere tanıtmak, onlara, gerçeğin dinî açıdan nasıl yorumlanacağı konusunda bilgi vermek durumundadır. Çünkü okul, öğrencilerin din ile ilgili sorularını görmezden gelemez. Bu nedenle, dinin en sağlıklı öğretileceği kurumun okul olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Okul çağındaki öğrencilere dinî bilgileri öğretmenin gerekli olduğu düşüncesi antropolojik/insani, toplumsal, kültürel, felsefi, evrensel ve hukuki temellere dayanmaktadır.

Tablo 1: Din öğretiminin temelleri.³

³ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 3. Baskı, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 92.

a. Antropolojik/İnsani Temel

Din ve inanma, insanın temel özelliklerden biridir.⁴ Kutsal bir varlığa inanma, insanın yaratılışında var olan fitrî/tabii bir duygudur. Ancak bu duygunun bazen doğru bilgilerle geliştirildiği, bazen de çarpıtıldığı görülmektedir. Çünkü fitrat her ne kadar kökten değiştirilemese de, farklı gelişmelere ve yaşanılan çevreye göre yönlendirilmeye müsait bir esnekliğe sahiptir. Hz. Peygamber'in; "Her doğan fitrat üzere doğar; sonra ana-babası onu Yahudi, Hıristiyan ve Mecusi yapar" hadisinde de bu esnekliğe işaret edilmektedir. Dolayısıyla din eğitimi, her şeyden önce insan içindir; onun inanma ihtiyacını doğru bir şekilde karşılamaya yönelik bir etkinliktir.

İlahi kaynaklı mesajları doğru bir şekilde algılayan bireylerin inanma duyguları sağlıklı bir şekilde gelişmektedir. Bu mesajlardan habersiz olanlar ise, genellikle putlara, hayvanlara, tabiat güçlerine, ataların ruhlarına, milli kahramanlara ve daha başka unsurlara tapınarak inanma ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar.⁵ Tarih boyunca, pek çok insan ve toplumun dinî düşünce yapısının tabularla örülü olduğu görülmüştür.⁶ Bazen insanların din konusundaki arayışı, art niyetli kişiler tarafından istismar da edilmektedir. Dolayısıyla, kendiliğinden ve otomatik olarak uyanıp gelişmeyen din duygusunun doğru bilgilerle geliştirilmesi, dinin, bireylere erken yaşlardan itibaren öğretilmesine bağlıdır. Başlangıçta aile ve sosyal çevreden öğrenilen bilgilerin okulda daha ehil kişilerce sürdürülmesi, din öğretiminde en sağlıklı yoldur.

Hayatın bireysel ve sosyal sorunları karşısında sığınabilecek en büyük güç dindir.⁷ Ayrıca insan, hayatı yorumlama ve yaşantısına bir anlam kazandırma ihtiyacındadır. Nereden geldiğini, nereye gideceğini ve niçin yaratıldığını merak eden insanın bu gibi temel sorularına karşılık bulmasında dinî bilgilerin sağlayacağı kolaylık göz ardı edilmemelidir. Özellikle fizikötesiyle ilgili sorulara en ikna edici cevaplar dinden gelmektedir. Ayrıca din eğitimi alan bireyler, dinden öğrendikleri bilgilerle diğer alanlardan öğrendiklerini karşılaştırarak, fikir zenginliğine sahip olurlar.⁸

Bireyin dindar olup olmama konusundaki tercihi, ancak dini doğru öğrenip anlayabildiği zaman kendi özgür iradesine dayalı bir tavır olarak ortaya çıkabilir. Dolayısıyla din öğretiminin öncelikli

⁴ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 94.

⁵ Saib b. Bişr el-Kalbi, *Kitabu'l-Esnam (Putlar Kitabı)*, Çev: Beyza Düşüngen, Ankara, 1969, s. 26.

⁶ Bertrand Russell, *İnsanlığın Geleceği*, Terc: İlhami Kaya, 2. Baskı, Divan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 8-9.

⁷ Blaise Pascal, *Düşünceler*, Terc: Fethi Yücel, Ysz., 1942, s. 20.

⁸ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 86; Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 97.

amacı, bireyi dindar yapmaktan ziyade, onun din konusunda nasıl bir duruş sergileyeceğine kendisinin karar verebilmesini sağlamaktır. Öyleyse, bireyin hayatla ilgili diğer alanlarda bilgi sahibi olması ne kadar insani bir ihtiyaç ise, din hakkında bilgilenmesi de o kadar insani bir ihtiyaçtır.

Bireyin ruh ve beden kabiliyetlerini bir arada geliştirmek eğitimin en temel amacıdır. Sahip olduğu kabiliyetlerinden sadece birkaçı geliştirilmiş, diğerleri ise ihmal edilmiş bir insanın iç âleminde huzuru bulması zordur. İşte din eğitimi, bireyin ruh, beden, duygu, zihin ve heyecan dinamizmini bozmadan, onu kendi iç dünyasında tutarlı, sorumluluklarının bilincinde başarılı bir kişi olarak topluma kazandırmaya çalışır.⁹

b. Toplumsal Temel

Din, insanın sadece Tanrıyla değil, başka insanlarla olan ilişkilerini de düzenleyici prensiplere sahiptir. Dinin sahip olduğu bu özellik, ahlâk, hukuk ve siyaset gibi sistemlerin de amaçları arasındadır. Bu yüzden insani ilişkiler ile ilgili düzenlemelerde *dinî olanla dinî olmayanın* bilinmesi önemlidir. İşte sistemli bir din öğretimi sayesinde dinin hukuk, siyaset ve iktisatla karıştırılması önlenecek, söz konusu alanlarla dinin ilişkisi daha sağlıklı bir şekilde kurulabilecektir.

Din, sadece bireyin vicdanına hitabeden bir duygu değil, aynı zamanda toplumsal boyutu olan bir inanç sistemidir. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri toplum kurumlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen din, sosyal hayatın doğal akışını daima etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir.¹⁰ Gelişim ve değişim açısından dinin rolüne değinen Max Weber, toplumsal yapılara şekil ve ruh veren en önemli unsurun din olduğunu ifade etmektedir.¹¹ Özellikle Müslüman toplumlarda dinsel hayatla belli bir yakınlığı olmayanların bile sosyal yaşantılarında dinin etkisi hissedilmektedir. Sünnet, evlilik, hatim, mevlid, bayram kutlamaları, komşuluk ilişkileri, hasta ziyaretleri, zekât ve sadaka gibi yardımlaşma faali-

⁹ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet Yayınları, Ankara, 1985, s. 25.

¹⁰ Bkz: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Dine Doğru", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, Ankara, 1957, s. 48; Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 49–50; Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*, Çev: Fahrullah Terkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 111; Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, Çev: Ali Coşkun, 2. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 67; Recep Kılıç, "Din Öğretimini Temellendirme Problemi", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XL, Ankara, 1999, s. 217; Ayrıca bkz: Recai Doğan, "Eğitim Sisteminde Din Dersinin Gerekliliği", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Oş/Kırgızistan, 2002, s. 42.

¹¹ Max Weber, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhunu*, Terc: Zeynep Aruoba, İstanbul, 1985, s. 83–136.

yetleri, Müslüman halkın önemli bir kesiminin ilgilendiği dini değerlerdir. Dolayısıyla din hakkında doğru bilgi sahibi olmak, dindar olsun ya da olmasın, inanç sahibi toplumlarda yaşayan herkes için gereklidir.

Eğitimin görevleri arasında, yeni yetişen neslin sosyalleşmesine katkıda bulunmak da vardır. Sosyalleşme, insanın biyolojik bir varlık olmasının ötesinde, onun belli bir grup ya da toplumla bütünleşerek, ortak davranış kurallarını öğrenmesi¹² olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle sosyalleşme, değişik kurum, cemaat ve grup gibi sosyal unsurların karşılıklı anlayış ve ahenk içerisinde bir bütünlük oluşturmasıdır.¹³ Sosyalleşme, yaşanan toplumun değerlerini öğrenmekle mümkündür. İşte din öğretimi, dini yaşamak ve dinle ilgili etkinliklere katılmak isteyenlere gerekli bilgi, tutum ve davranışları öğreten; dindarlığı tercih etmeyenlere de, toplumdaki dinî etkinlikleri tanıma, anlama ve doğru olarak değerlendirme imkânı sunan etkili ve ekonomik bir imkân olarak değerlendirilebilir.

c. Kültürel Temel

Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde elde ettiği maddi ve manevi değerlerin, üretilen fikir ve sanat eserlerinin ve bunları yaşatmaya yönelik değer yargılarının bütünüdür.¹⁴ Toplumlara millet yapan ve bireyleri bir arada tutmayı sağlayan bağ, kan bağından ziyade kültür birliğidir.

Kültür, dinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Sosyal hayatla ilgili problemlere çözüm önerileri sunan din, ahlâk, hukuk, dil ve sanat gibi diğer kültür unsurlarından ayrı düşünülemez.¹⁵ Çünkü dilde, tarihte, sanatta, edebiyatta, muskide, mimaride, örf ve adetlerde dinle ilgili motiflere rastlamak mümkündür. Bu kültürel unsurları anlayabilmek için dini bilmek gerekir. Dinî bilgilerden yoksun olarak yetişen bireyin, içerisinde doğup büyüdüğü toplumun kültürünü anlayabilmesi kolay olmayacağı için, onun ait olduğu kültüre mensubiyet duygusuna sahip olabilmesi de zorlaşacaktır.¹⁶

¹² Bkz: İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1966, s. 166; Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara, 1981, s. 135.

¹³ Bkz: Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 264; Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, s. 112.

¹⁴ Berger, *Kutsal Şemsiye*, s. 33; Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 95.

¹⁵ Baltacıoğlu, "Dine Doğru", s. 57.

¹⁶ Kılıç, "Din Öğretimini Temellendirme Problemi", s. 221.

Millî kimliğin ve medeniyetin oluşması bakımından önemli kabul edilen din,¹⁷ Kırgızistan halkının kültürel yapısı açısından da belirleyici bir özelliğe sahiptir. Kırgızların dil, sanat, tarih, gelenek ve görenek gibi kültür unsurlarında belirgin bir şekilde dinin etkisi görülmektedir. Halkın konuşma biçiminde, giyinmede, evlenmede, çocuklara isim koymada, misafirperverlikte, komşuluk ilişkilerinde, atasözleri ve deyimlerde dinî motiflerin ağırlığı dikkat çekmektedir.

Eğitimle kültür arasında sıkı bir bağ vardır. Kültürel değerler, yeni yetişen nesle eğitimle aktarılabilir. Özellikle din eğitimi, Kırgızistan halkının geçmişten gelen kültürel değerlerinin gelişmeye engel olmayan kısmını yeni nesillere tanıtmada önemli bir imkân olarak görülmelidir.

d. Evrensel Temel

Son yıllarda iletişim başta olmak üzere, ekonomi, siyaset, kültür ve eğitim alanındaki gelişmelerin dünya milletlerini birbirine yakınlaştırmasıyla birlikte, toplumlar arasındaki etkileşim giderek hız kazanmaktadır. Milletler arası ilişkiler, kültür ve medeniyet alanındaki etkileşim, dostluk ve düşmanlıklar, toplumun eğitim durumuna göre şekillenmektedir.¹⁸ Başka milletlere anlayış ve hoşgörüyle yaklaşımda, onlarla kurulacak sosyal ilişkilerin hoşgörü, diyalog ve barış kültürüne dayalı ve seviyeli bir şekilde sürdürülmesinde din eğitiminin rolü büyüktür. Nitekim bu konuda Alman bilim adamı Hans Küng şunları söylemiştir:

“Dinler arasında barış olmadan, milletler arasında barış olmaz. Dinler arasında diyalog olmadan, dinler arasında barış olmaz. Dinlerde temel araştırmalar olmadan, dinler arasında diyalog olmaz.”¹⁹

Din eğitiminin evrensellik yönünü dikkate alarak geliştirilen anlayışlar, son yıllarda özellikle Batı’da ‘kültürler arası eğitim’, ‘dinler arası eğitim’ gibi yeni bilimsel disiplinlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu disiplinlerin amacı, farklı kültürlerden insanların bir arada nasıl daha uyumlu ve mutlu yaşayabileceklerini araştırıp, çözüm önerileri sunmaktır.²⁰

Bireylerler, toplumlar, milletler ve devletler, her şeyden önce evrensel unsurlardır. Bu unsurların her biri, evrensellikten soyutlanarak değerlendirilemez. Çünkü diğer toplumları doğru olarak anlayabilmek, onların sahip olduğu değerleri tanımakla mümkündür.

¹⁷ Bkz: P. A. Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, Çev: Münir Raşit Öymen, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1974, s. 197–237.

¹⁸ Bkz: Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 41; Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, s. 118–125.

¹⁹ Hans Küng, *Global Responsibility*, Trans: John Browden, SCM Press, London, 1991, s. 75.

²⁰ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 100.

Bu ise, başka dinler ve kültürler hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir.²¹ Öğrencilerin, kendilerinden farklı inanca ve kültüre sahip insanları anlamalarını sağlamak ve onların çoğulcu bir toplumda yaşamaya yönelik olumlu bir tutum geliştirmelerine katkıda bulunmak din eğitiminin amaçlarından biridir.²² Dolayısıyla okulda çocuklara verilecek dinî bilgiler, sadece inanılan dinle sınırlı kalmamalı, sosyal hayatta karşılaşılabilecek diğer insanların inançları da, en azından temel özellikleriyle tanıtılmalıdır.

Dini evrensel bir değer olarak algılayan anlayışta öngörülen temel ilke, herkesin öncelikle kendi kültürünü ve dinini bilmesidir. Çünkü kendi kültürünü ve dinini bilmeyen kişi, başkalarının inanç ve kültür değerlerini, bu değerlerden esinlenen davranışlarını anlamada güçlük çekecektir. İşte din eğitiminin bu noktada sağlayacağı katkı, onun meşruiyetinin de temelini oluşturmaktadır.²³

e. Felsefi Temel

Her toplum kendi geleceği ile ilgili felsefi düşünceler geliştirirken, bireylerinin kültürel değerlere bağlı olarak yetişmelerini dikkate alır. Din öğretilmeden bireylere toplumun değerlerini tam olarak tanıtip benimsetmek mümkün değildir. Bu nedenle pek çok uygar toplum, din öğretimini, kendi millî eğitiminin bir parçası olarak görmektedir.

Felsefi görüş ve ideolojilerin, insanın varlığı, geleceği ve mutluluğu ile ilgili düşüncelerin geliştirilmesi aşamasında dinden öğrenilen yorumlar bir zenginlik oluşturmaktadır.²⁴ Zaman içerisinde ortaya çıkan farklı yorum ve dünya görüşlerini değerlendirmeye tabi tutan din eğitimi, mevcut bilimleri ve teknik gelişmeleri bir başka açıdan yorumlamaktadır. Özellikle İslâm açısından düşünüldüğünde, dinin bilimle ortak bir temele sahip olduğu anlaşılır. Bilimin açıklamada yetersiz kaldığı bazı konularda din bilime ışık tutarken, bazen de dinî konular bilimin verileriyle aydınlığa kavuşmaktadır.

Bilgi üreten ve ürettiği bilgiye göre eylemde bulunan insan, diğer canlılar arasında özel bir yere sahiptir. İnsanın gerçekleştirdiği bilinçli her eylem, bilgiye dayanmaktadır. Bilgi ise, genel anlamıyla 'varlık hakkında hüküm vermedir, varlığı tanıtan şeydir.' İnsanın,

²¹ Doğan, "Eğitim Sisteminde Din Dersinin Gerekliliği", s. 45; Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 99-100.

²² Geir Skeie, "Çoğulculuk Kavramı ve Din Eğitimi Açısından Anlamı", *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*, Ed: Recep Kaymakcan, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 148.

²³ Doğan, "Eğitim Sisteminde Din Dersinin Gerekliliği", s. 46; Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 100.

²⁴ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 87.

hakkında bilgi sahibi olmadığı bir varlığa karşı doğru bir tutum sergileyebilmesi mümkün değildir.²⁵

Felsefe, varlıkların mahiyetini kavramamızı sağlayan bilimlerden biridir. Dolayısıyla öğretim programlarına felsefi anlayışı yansıtmamak, varlıkların eksik ya da yanlış tanınmasına yol açabilir.²⁶ Kısaca, bireylerin varlıklar hakkında doğru bilgi sahibi olabilmeleri için, dinî bilgilerden de yararlanmaları gerekir. Dince önemsenen adalet, doğruluk, saygı, sevgi, hoşgörü ve yardımlaşma gibi felsefenin de konusuna giren erdemler, hemen her toplumda benimlenen değerlerdir. İşte bu değerlerin bireylere kazandırılmasında din eğitimi ve öğretimi büyük bir öneme sahiptir.

f. Hukuki Temel

Bireylere din eğitiminin verilmesi, 'hak' ve 'özgürlük' kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir. İnsanın 'din eğitimi alma hakkı var mıdır?' sorusuna genellikle herkes olumlu cevap vermektedir. Bu hakkın karşılanmasında sorumluluk hem aileye hem de devlete aittir. Sosyal hukuk devleti, ülke sınırları içerisindeki bütün bireylerin yaşama ve eğitim hakkını sağlamak durumundadır.²⁷ Hukuki temelden anlaşılması gereken bir diğer husus, din eğitimi ile ilgili uluslararası ve ulusal düzeydeki yasal hükümlerdir. Uluslararası özelliğe sahip İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 18. Maddesi'nde *din ve vicdan özgürlüğü* ile ilgili şu hüküm yer almaktadır:

"Herkes düşünse, vicdan, din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, dinini ve inancını tek başına veya topluca, özel olarak veya açıkça öğretme ve uygulama hakkını, ibadet ve törenleri de kapsar."²⁸

Yukarıdaki maddeyle din ve vicdan özgürlüğü garanti altına alınmış; bireylere dini öğrenme, öğrenileni ifade etme, dinin gereklerini birey ve toplum olarak özel ya da halka açık mekânlarda uygulama hakkı tanınmıştır. Aynı hüküm, benzer ifadelerle uluslararası birçok antlaşmada ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesi'nde de yer almaktadır.²⁹

1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nde; *düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü de dâhil olmak üzere, insan hakları-*

²⁵ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İstanbul, 1995, s. 193–195.

²⁶ Kılıç, "Din Öğretimini Temellendirme Problemi", s. 218. Ayrıca bkz: Doğan, "Eğitim Sisteminde Din Dersinin Gerekliliği", s. 46–47.

²⁷ Bkz: Eflatun, *Devlet*, S. Eyüboğlu-H. Ali Cingöz, İstanbul, 1958, s. 5; Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 95, 102.

²⁸ Mehmet Semih Gemalmaz, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, İnsan Hakları Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25.

²⁹ Sözleşmenin tam metni için bkz: S. Hayri Bolay-Mümtaz'er Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, Ankara, 1995, s. 189–191.

na ve temel özgürlüklere saygı öngörülmektedir. 21 Kasım 1990 tarihli Paris Şartı'nda da, herkesin düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğüne... saygı duyulması gerektiği ifade edilmektedir.³⁰ Yine 1993 tarihli Avrupa Konseyi Parlamenterler toplantısının tavsiye kararında, bireylerin din ve din eğitimi özgürlüğü ile ilgili önemli tespitlerde bulunulmuştur.³¹ Bu genel hükümler yanında, din ve din öğretimi özgürlüğü ile ilgili her ulusun kendi yasasında düzenleyici hükümler bulunmaktadır.

Yetişmekte olan bireylerin din konusunda bilgi sahibi olmaları, hatta onların ilerde dindar olmayı tercih etme ihtimallerine göre donatılmak istemeleri, demokratik hukuk devletinde saygı duyulması gereken bir haktır. Sosyal devlet, sadece bireylerin din eğitimi alma hakkını tanımakla ya da bu hakka saygı duymakla kalmayıp, dinin öğretimine bir şekilde yardımcı olmak durumundadır. Öyleyse okul programlarında dinin öğretileceği derslere yer vermenin veya din eğitimi veren özel kuruluşlara kolaylık tanınmasının, sosyal devletin sorumlulukları arasında olduğu söylenebilir.

Yukarıda sayılan bilimsel temellere dayalı olarak okul ortamında gerçekleştirilen din eğitiminin öğrencilere sağlayacağı kazanımları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- a. Din konusunda doğru bilgi sahibi olan öğrenciler, temel dinî ve ahlâkî sorularına cevap bulabilirler,
- b. Öğrenciler, inanma ve inandıklarını yaşama özgürlüklerini daha bilinçli kullanırlar,
- c. Öğrenciler, inanç ve ibadet konusunda başkalarının istismarına kapılmadan, kendi kararını özgür iradesiyle verebilecek bir bilince sahip olabilirler,
- d. Öğrenciler, doğru dinî bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt edebilecek bir dinî anlayışa sahip olurlar,
- e. Halkın kültürüne saygılı olarak yetişen öğrenciler, kültür içerisinde düzeltilip geliştirilmeye müsait alanları fark edebilirler,
- f. Öğrenciler, ahlâkî davranış gösterebilen bir olgunluğa ulaşırlar,
- g. Dinin akıl ve bilimle çatışmadığı, din ile bilimin birbirinin alternatifi olmadığı ve dinin akli kullanmaya önem verdiği gerçeği öğrenciler tarafından kavranır,

³⁰ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, s. 81.

³¹ Söz konusu tespitler için bkz: Doğan, "Eğitim Sisteminde Din Dersinin Gerekliliği", s. 47-50; Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, s. 104-106.

h. Dinin sevgi, saygı ve hoşgörü gibi değerlerini tanıyan öğrenciler, toplumun barış ve huzuruna katkıda bulunurlar,

i. Öğrenciler, ülke bütünlüğünü tehdit edebilecek yanlış dinî oluşumları tanıyabilirler.

2. Bazı Ülkelerde Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamalarının Niteliği

a. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika'da, her din ve mezhepten öğrencinin bir arada bulunduğu resmi okulların programlarında din dersi yer almaz. Din dersleri, bazı azınlık ve dinî gruplara ait özel okullarda okutulmaktadır. Din derslerinin yer olmadığı okulların öğrencileri ise, din eğitimini ailesinden veya kiliseden alırlar. Ancak son yıllarda, toplumda giderek yaygınlaşan uyuşturucu kullanma, ahlâkî çöküntü, hırsızlık ve şiddet gibi sosyal problemlerin çözümünde din eğitiminin etkili olabileceği dile getirilerek, devlet okullarında din derslerinin okutulması ile ilgili düşünceler tartışılmaya başlamıştır.³²

b. Rusya

Rusya nüfusunun yaklaşık %80'i Hıristiyan Ortodoks mezhebi mensuplarından, kalan %20'lik kesimi de başka etnik ve dinî gruplardan oluşmaktadır.

Rusya'da Çarlık döneminde öğrencilere Ortodoksluğun dinî ve ahlâkî özelliklerini öğreten bir ders verilirdi. 1917 devriminden sonra Sovyetler Birliği okullarında bu ders kaldırılmış ve yerine Marksist-Leninist felsefeye dayalı ateizm (tanrı tanımazlık) ideolojisi okullarda zorunlu dersler arasında okutulmuştur.³³

Eğitimin lâik niteliğinin korunduğu Rusya'da, son yıllarda okul programlarına din derslerinin de dâhil edilmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yapılan tartışmalar sonucunda, halkın çoğunluğunun inandığı Ortodoks inanç ve kültürünün esaslarının "Bölgesel Uygarlık Dersleri" adı altında okullarda zorunlu olarak okutulmasına karar verilmiştir. Bu kararla birlikte yaklaşık 20 milyonluk nüfusa sahip olan Müslümanlar ve başka inanç mensupları da kendi dinlerinin öğretilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine, bütün dinlerin tarihinin öğretilmesi bir derse ihtiyaç olduğu dile getirilmiştir. Rus okullarının programında yer alması önerilen derslerde

³² Avni Akyol, *Amerikan Eğitim Sistemi Üzerine Bir İnceleme*, MEB Yayınları, Ankara, 1991, s. 192-194; Cemal Tosun, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Oş/Kırgızistan, 2002, s. 166.

³³ Bkz: Kathy Rousselet, "Ecole et Atheisme en Union Sovietique", *Univers Scolaires et Religions*, Cerf, Paris, 1990, s. 65-84; Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988, s. 323-328.

Ortodoksluğun gelenekleri, İncil okuma, duâ ve âyin usulü, dinî sanat ve dinî edebiyat konularının da yer alması gerektiği ileri sürülmüştür.³⁴ Yapılan yoğun tartışmalar sonucunda Eylül 2006'dan itibaren "Ortodoks Kültürünün Temeli" adlı din dersi, zorunlu derslerden biri olarak programa konulmuş, ancak öğrenci ya da velisinin istememesi durumunda bu dersten muaf olunabileceği hükme bağlanmıştır. Pek çok eyalette okutulmaya başlanan din derslerinde, genellikle Ortodoks kültürü, millî gelenekler, ailevî sorumluluklar ve ahlâkî değerler ile ilgili konular işlenmektedir.³⁵

c. Japonya

İnançların çeşitliliği bakımından zengin bir müze ve canlı bir laboratuvar görünümünde olan Japonya'daki dinleri, Şintoizm, Budizm, Hıristiyanlık ve diğer dinler olarak sınıflandırmak mümkündür.³⁶

Japonya'da din dersleri, resmi okullarda değil de, özel eğitim kurumlarında okutulmaktadır.³⁷ Resmi ilk ve orta dereceli okullarda ise haftada 2 saatlik ahlâk dersi vardır. Özel okullarda, ahlâk dersi yerine genellikle seçmeli din dersi okutulmaktadır. Dinî dernek ya da tüzel kişiler tarafından kurulan özel ilk ve orta dereceli okullarda din öğretimi, ders dışı faaliyetler çerçevesinde verilmektedir. Yüksek öğretimde din öğretimi ise, ilahiyat seminerleri ve rahip yetiştiren okullar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.³⁸

d. Fransa

Lâik devlet yapısına sahip ve halkının çoğunluğu Katolik Hıristiyanlardan oluşan Fransa'da, Alsace ve Moselle bölgeleri dışında, devlet okullarının programında doğrudan dinin öğretildiği bir ders bulunmamaktadır. Ancak yurttaşlık bilgisi ve ahlâk derslerinde kısmen de olsa dinî bilgilere yer verilmektedir. Yine tarih ve coğrafya derslerinde dinler tanıtılırken, inanç, ibadet ve ahlâk esaslarından da bahsedilmektedir.³⁹

Fransa devlet okullarının programında, isteyenlerin din eğitimi alabilmeleri için haftanın bir günü boş bırakılmakta ve o günde öğrencilerin kiliselerde veya okulda din eğitimi almalarına imkân tanınmaktadır. Bu imkândan yararlanan ilköğretim öğrencilerinin

³⁴ Bkz: Fikret Ertan, *Zaman Gazetesi*, 30, 11, 2002.

³⁵ Bkz: Mihail Pozdnyayev, *Noviye İzvestiya Gazetesi*, Moskova, 30 Ağustos 2006.

³⁶ Pulat Otkan, "Japon Eğitim Sisteminde Din", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, Ankara, 1997, s. 143-144.

³⁷ Tosun, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi", s. 167; Otkan, "Japon Eğitim Sisteminde Din", s. 146.

³⁸ Otkan, "Japon Eğitim Sisteminde Din", s. 146.

³⁹ Mehmet Zeki Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", *Diyanet Avrupa*, Sayı: 68, Aralık 2004, s. 17-18.

yaklaşık %40-45'inin Katolik din eğitimi aldığı ifade edilmektedir.⁴⁰ Dinî gruplara bağlı özel okullarda ise, din dersleri zorunlu dersler arasındadır. Özellikle Katolikler tarafından açılan okullarda din eğitim ve öğretimi anaokulundan itibaren başlayıp, üniversiteye kadar devam etmektedir.⁴¹

Fransız yasalarında din eğitim ve öğretimini yasaklayan bir hüküm bulunmadığı gibi, dinî cemaatler tarafından özel okul açılmasına da izin verilmiştir. Hatta kiliseye bağlı okullar, devletten yardım almaktadır.⁴²

e. İngiltere

Halkın çoğunluğunun Hıristiyan Anglikan mezhebine mensup olduğu İngiltere'de din dersi, devlete bağlı ilk ve orta dereceli okullarda zorunludur. Din dersinin amacı, öğrencilerin Hıristiyanlık ve ülkede temsil edilen diğer dinler hakkında bilgi ve kültür sahibi olmalarını sağlamaktır. Ayrıca bu derste öğrencilerin farklı inanç mensuplarına saygılı davranmaları, manevî, ahlâkî, kültürel ve zihinsel yönden gelişmiş olarak yetişmeleri amaçlanmıştır.⁴³ Yasa gereği ilk ve ortaöğretim okullarında, her gün derslere toplu duâ ile başlanır. Ancak öğrenci velilerinin istememeleri durumunda, çocuklar hem din dersine hem de toplu duâya katılmaktan muaf tutulabilirler.⁴⁴

İngiltere'de okulların yaklaşık dörtte üçü devlete, dörtte biri de kilise veya dinî nitelikli başka kurumlara bağlıdır.⁴⁵ Din dersinin programı, yerel yönetimlerinin sorumluluğunda, dinî grupların ve öğretmen temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanmaktadır.⁴⁶

⁴⁰ Jacop Xavier, "Günümüz Fransa'sında Din Eğitimi", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, AÜİF ve TÖMER Yayınları, Ankara, 1997, s. 123,133; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 18.

⁴¹ Tosun, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi", s. 166; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 17.

⁴² Ahmet Kavas, "Örgün Din Eğitiminde Fransa Örneği", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, AÜİF ve TÖMER Yayınları, Ankara, 1997, s. 198-220; Xavier, "Günümüz Fransa'sında Din Eğitimi", s. 119-130.

⁴³ Recep Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15, 38, 79.

⁴⁴ Bkz: Bolay ve Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, s. 50; John Shepherd, "İngiliz Eğitiminin Kişilik Gelişimine Katkısı", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, AÜİF ve TÖMER Yayınları, Ankara, 1997, s. 88; Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 49-71.

⁴⁵ Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 17.

⁴⁶ John Rudge, "İngiliz Din Eğitiminde Kişilik Gelişimi ve Dinî Topluluklar", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20-21 Kasım 1997, AÜİF ve TÖMER Yayınları, Anka-

1970'li yıllardan itibaren *fenomonolojik yaklaşımın* etkili olduğu devlet okullarında, din dersinin belli bir mezhebe bağlı olmaksızın okutulması esastır.⁴⁷ Hıristiyanlarla birlikte başka inanç mensuplarının da yaşadığı ülkede, fenomenolojik yaklaşımın lâik devlet yapısına ve çoğulculuğa uygun olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸ Hıristiyanlığı tarafsız öğretmek ve diğer dinleri de tanıtmak durumunda olan devlet okullarındaki din dersinde, kilisenin veya mezheplerden herhangi birinin savunması yapılamaz; sadece öğrencilerin dini doğru anlamalarına yönelik bilgilerin verilmesiyle yetinilmektedir.⁴⁹

Din eğitimine daha fazla ağırlık verilen dinî grup ve cemaatlara bağlı özel okullarda ise, din dersleri, genellikle *mezhebe dayalı* (confessional) yaklaşımla okutulmaktadır. Bir dinî inancın niteliklerini ön plâna çıkartacak tarzda eğitim yapılan bu okullarda, ders konuları ve uygulanan yöntemler, öğrencilere bir dinî inancı benimsetmeye ve onları dindar yapmaya yöneliktir.⁵⁰

İngiltere'de din eğitimi ile ilgili geliştiren anlayışlardan biri de *yorumlayıcı yaklaşımdır*. Bu yaklaşım, genel olarak dinin ve dünyadaki dinlerle ilgili önemli hakikatlerin tarafsız olarak öğrenciye öğretilmesi esasına dayanır. Farklı inanç mensuplarının bir arada bulunduğu okullar için uygun olduğu söylenen bu yaklaşımda amaç, öğrencilerin toplumları daha iyi tanımalarıdır. Bu yaklaşıma göre, derste birden fazla dünya dinî öğretilmekte ve böylece dinî çoğulculuğa önem verilmektedir.⁵¹

f. Belçika

Avrupa ülkeleri arasında Belçika'nın din öğretimi bakımından özel bir konumu vardır. Ülkede temel eğitim öğrencilerinin %50'den fazlası özel Katolik okullarında öğrenim görmektedir. Dolayısıyla okul programlarında zorunlu din ve ahlâk dersine yer verilmektedir.

ra, 1997, s. 96; Tosun, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi", s. 166; Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 45.

⁴⁷ Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 78–79.

⁴⁸ John Shepherd, "İngiliz Eğitiminin Kişilik Gelişimine Etkisi", Çev: Sibel Aksu, *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20–21 Kasım 1997, AÜİF ve TÖMER Yayınları, Ankara, 1997, s. 84; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 18.

⁴⁹ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 106; Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 87–88.

⁵⁰ John Shepherd, "İslam ve Din Eğitimi (Mezhebe Dayalı Olmayan Yaklaşım)", Çev: Bekir Demirkol, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, 8–10 Nisan 1988, Diyanet Yayınları, Ankara, 1991, s. 370; Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 115–149.

⁵¹ Shepherd, "İslam ve Din Eğitimi (Mezhebe Dayalı Olmayan Yaklaşım)", s. 371–372; Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 94–107.

Belçika Anayasasının 17. maddesine göre, her seviyede okul açmak serbesttir. Devletin belirlediği şartları yerine getiren kişi ve kurumlara ait okulların giderleri ve öğretmen maaşları devlet tarafından karşılanır. Devlet tarafından tanınan bu kolaylık ve destek sayesinde, ülkedeki öğrencilerin yarısından fazlası, özel Katolik okullarında öğrenim görmeyi tercih etmektedirler.

Resmi ilk ve orta dereceli okullarda öğrenci, (Katolik, Protestan, Yahudi, İslam, Anglikan) din derslerinden birini ya da ahlâk dersini almak zorundadır. Mezhebe/dine dayalı yaklaşımla okutulan din dersinde, öğrencilerin dinî bilgileri benimsemeleri amaçlanmaktadır. İlk ve ortaöğretimde haftada 2 saat okutulan din dersinin programını din temsilcileri, ahlâk dersinin programını ise eğitim bakanlığı yetkilileri hazırlamaktadır. Katolik okullarında okuyanlar, Katolik din dersini seçmiş sayılırlar. Ayrıca bu okullarda, ruhanî gösteri (animasyon spiritüel) yapılmaktadır. Ülkede bir kaç Protestan, Yahudi ve İslam okulu da vardır. Katolik ve Protestan kiliselerine ait din adamı ve din dersi öğretmeni yetiştiren ilâhiyat yüksek okullarında ve ilâhiyat fakültelerinde de meslekî din eğitimi verilmektedir.⁵²

g. Almanya

Almanya'da ilk ve orta dereceli resmi okullarda din veya ahlâk dersi zorunlu ve sınıf geçmede etkili dersler arasındadır. Ancak çocuklarının din dersi almalarını istemeyen veliler, okul müdürlüğüne dilekçe ile başvurup, onların bu dersten muaf tutulmalarını isteyebilirler. 16 yaşın üzerindeki öğrenciler din dersi alıp almamaya bizzat kendileri karar verirler. Din dersi, eyaletlerin çoğunda mezheplere dayalı olarak okutulmaktadır. Ders programının hazırlanmasında ve öğretmen atamalarında kilisenin veya ilgili dinî kuruluşun onayı alınır.⁵³

İlk ve ortaöğretimde din dersini almak istemeyen öğrenciler, ahlâk dersini alırlar. Dinî duyguları uyandıracak biçimde işlenen ve Hıristiyanlık ahlâkının öğretildiği bu derste,⁵⁴ öğrencilerin sorumluluk sahibi ve ortak değerlere saygılı olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır.⁵⁵

⁵² Bkz: Mehmet Zeki Aydın, "Belçika'da İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din ve Ahlâk Öğretimi", *C. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Sivas, 1999, s. 101-147.

⁵³ Geniş bilgi için bkz: İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 15-16.

⁵⁴ Tosun, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi", s. 167.

⁵⁵ Bkz: Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, s. 92; Gudrun Sraga, "Almanya'da İslâm Din Dersleri Konusundaki Tartışmalar", *Türkiye ve Almanya'da İslâm Din Dersi Tartışmaları*, C.Ü. İlâhiyat Fakültesi ve Konrad Adenauer Vakfı Yayını, Anka-

Almanya ile birlikte Danimarka,⁵⁶ İtalya,⁵⁷ Hollanda,⁵⁸ Yunanistan⁵⁹ ve Avusturya⁶⁰ gibi diğer Avrupa Birliği ülkelerinde de din eğitimi anayasal bir hak olarak değerlendirilmekte, inanç sahiplerinin, resmi ya da özel kurumlarda bu haktan yararlanmalarına imkân tanınmaktadır.

h. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, okul programlarında din derslerine en çok yer veren ülkelerden biridir. İlkokul 1–4. sınıflarda haftada 12 saat, 5. ve 6. sınıflarda ise 9 saat din dersi okutulmaktadır. Ortaokullarda haftada 8 saat okutulan din derslerinde Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh ve Siyer konularına yer verilmektedir. Din dersinin liselerdeki haftalık kredisi de, sınıflara göre 2 ile 4 saat arasındadır.⁶¹

i. Türkiye

Lâikliğin devlet yönetiminde temel bir ilke olarak benimsendiği Türkiye'de, din eğitimi devletin sorumluluğundadır. Anayasa'nın konuyla ilgili 24. Maddesi'nde: "*Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi, ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi, ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır*" hükmüne yer verilmiştir.

ra, 2000, s. 42; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 16.

⁵⁶ Bkz: MEB Yükseköğretim, Yurtdışı Eğitimi ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Danimarka Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991, s. 55, 79–80; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 17.

⁵⁷ Bkz: Giuseppe Morante, "İtalya'da Din Eğitimi Uygulamaları", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, 20–21 Kasım 1997, Ankara, 1997, s. 139; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 18.

⁵⁸ Bkz: Fazlı Arabacı, "Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika)' da Din Öğretimi", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999, s. 91; İrfan Sevinç, *Hollanda'daki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları*, Ankara, 2003, s. 21, 78.

⁵⁹ Bkz: MEB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Eğitim Sistemleri*, Ankara, 1996, s. 66–74; Recep Karaca, *Batı Trakya'da Türk ve Yunan Okullarında Din Dersleri Müfredat Programları, Müslüman Türk Okullarında Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri*, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, Bursa, 1999, s. 96–115; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 18–19.

⁶⁰ Bkz: Mustafa Tavukcuoğlu, "Avusturya İslâm Diyanet Teşkilatı Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 30, s.1, Ankara, 1994, s. 65–86.

⁶¹ Rahmi Demiral, *Suudi Arabistan'daki Yüksek Okullarda Din Öğretimi*, AÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans. Tezi, Ankara, 1990, s. 16–20.

Yukarıdaki yasa gereğince, ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu 'Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi' dersi okutulmaktadır. Mezhepler-üstü yaklaşımın esas alındığı bu derste, ağırlıklı olarak İslâm dini ile ilgili konular işlenmekte, ancak diğer dinlerle ilgili özet bilgilere de yer verilmektedir. Öğrencileri dindar yapmaktan ziyade, dini bir kültür olarak onlara tanıtmayı amaçlayan bu derse Hıristiyan ve Musevî öğrenciler isterlerse katılmayabilirler. Programını Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı din dersi, devletten maaş alan öğretmenler tarafından okutulmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin kredisi, 8 yıllık ilköğretimin 4. sınıfından itibaren haftada 2 saat, ortaöğretimde ise her sınıfta haftada 1 saattir.

Türk eğitim sisteminde *imam-hatip lisesi* adıyla faaliyet gösteren meslekî okullarda, diğer ortaöğretim kurumlarının programındaki derslerle birlikte, İslâm dininin ayrıntılı olarak öğretildiği dini dersler yer almaktadır.⁶² İmam-hatip liselerinin amacı, halkın ihtiyaç duyduğu din hizmetlerini yürütecek görevlileri yetiştirmek ve diğer liseler gibi, öğrencilerini üniversiteye hazırlamaktır.

Görüldüğü gibi, dünyanın değişik ülkelerinde yetişmekte olan çocuk ve gençlere yönelik din eğitimi ya devlet okullarında ve ya devletin gözetim ve denetiminde olmak üzere özel eğitim kurumlarında bir şekilde verilmektedir. Burada seçilen ülkeler, toplumun sosyo-kültürel yapısı ve ekonomik durumu itibarıyla Kırgızistan'la elbette birebir örtüşmeyebilir. Ancak dünya ülkeleri ile bütünleşme sürecinde olan ve din eğitimi konusunda arayışını sürdüren Kırgızistan için bu ülkelerdeki uygulamalar yol gösterici niteliktedir.

3. Kırgızistan'da Din Eğitimi-Öğretimi

Bağımsızlığa kavuşmasından itibaren pek çok etnik unsurun ortak vatani olan Kırgızistan, tarihte kader birliği yaptığı ülkelerle ve şu anki komşularıyla ilişkileri nedeniyle zengin bir dini/kültürel dokuya sahiptir.⁶³ Ancak dini/kültürel doku açısından sahip olunan bu zenginlik, devletin yeniden yapılandırılmasında ve bu yapılandırma içerisinde din eğitiminin konumlandırılmasında karar almayı güçlendirmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan halkı, geçmişte mahrum olunan din eğitimi ihtiyacını karşılama arayışına girmiştir. Bireylere tanınan özgürlük sayesinde din açıkça yaşamaya, oruçlar tutulmaya, cuma ve bayram namazları kılınmaya

⁶² Geniş bilgi için bkz: *İmam-Hatip Liseleri Müfredat Programı*, MEB Basımevi, Ankara, 1978.

⁶³ Geniş bilgi için bkz: Kamil Tüğen, *Kırgızistan'dan Notlar*, Bassaray Matbaası, Bişkek, 2002.

başlamıştır. Son yıllarda, özellikle dinin birey ve toplum hayatı için vazgeçilmezliğine vurgu yapılarak, alkol, uyuşturucu, rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk gibi olumsuzluklarla mücadelede; büyüklere saygı, küçüklere sevgi, anne babaya itaat ve temizlik alışkanlığı gibi konularda dinin gücünden yararlanmak gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁶⁴ Ancak okul programlarında sağlıklı bir din eğitimi henüz yer almadığı için, tarihten beri süregelen pek çok halk inancı, toplumun önemli bir kesimi tarafından dinin aslı unsuru gibi algılanmaya devam etmektedir.⁶⁵ Dinî bilinçlenme ile ilgili yapılan bir araştırmada, Kırgızistan'da dine yönelimin yüksek olduğu, toplumun önemli bir kesiminin yeni yetişen nesle din eğitimi verilmesini istediği, Sovyetler Birliği döneminde bile, sınırlı düzeyde de olsa, halkın dindarlığının bir şekilde devam ettiği ve dindarlaşma sürecinin artarak devam edeceğine inanıldığı (%73) sonucuna varılmıştır.⁶⁶

Kırgızistan'da dinle ilgili başka anlayış biçimlerinden de söz edilebilir. Bazı kişi ve çevrelerce din ve dindar insanlar ülkenin geleceği bakımından potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülmekte, mağdur ve masum kesimlerin din özgürlüğünü savunma görüntüsü altında radikal dinî oluşumlara destek sağlanıldığına inanılmaktadır.⁶⁷ Din karşıtı propagandaların etkisinden kurtulup dine yönelme ihtiyacı duyan insanlara yardımcı olmaya çalışan, ancak dinî konularda sağlıklı bilgilendirme yapıp yapamayacağı tam olarak anlaşılabilen pek çok oluşum ülkede faaliyet göstermektedir. Ayrıca, son yıllarda halkın önemli bir kesiminin giderek dine yönelişini ve öteden beri var olan dinî bilgi boşluğunu fırsat bilen misyonerler, bu ülkedeki etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadırlar.⁶⁸

⁶⁴ Bkz: Kumay Ömürdakov, "Til, Dil, Din", *Sovetik Kırgızistan Gazetesi*, Sayı: 281, 08.12.1990, s. 2; *Kırgız Ruhu Gazetesi*, Sayı: 113, 08.05.1990, s. 3; Canıl Kıpçak, "Ruhîy Döölöttör Kömüskö Kalbasa", *Aalam Gazetesi*, Sayı: 5, Mart 1992, s. 1; Bektemir Murzubraimov, "Baba Salttarının Bardığı Ulukpu", *Kırgız Tuusu Gazetesi*, Sayı: 20, 20.02.1997, s. 18.

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz: Taalaybek Temirov, "Kırgız Bolgonuma Sıymıktanam", *Sovetik Kırgızistan Gazetesi*, Sayı: 259, 10.11.1998, s. 3; Yaşar Kalafat, *Uluğ Türkistan Notları*, Ecdat Yayınları, Ankara, 1995, s. 84–85.

⁶⁶ Bkz: Ahmet Cihan, "Kırgızistan'da Dinî Bilinçlenmenin Toplumsal Tezahürleri", *Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, Oş/Kırgızistan, 2005; Durmuş Arık, "Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan'da Sosyo-Dini Görünüm", *Ülkümüz*, Yıl: 1, Sayı: 2, Ankara, 2004, s. 299–312.

⁶⁷ Ömüralı Uulu Çoyun, *Tenirçilik*, Kron Yayınları, Bişkek, 1994, s. 279; Amangul Esenaliev, "Diniy Sabat Uçur Talabı", *Kırgız Tuusu Gazetesi*, Sayı: 55, 16–19.05.1997, s. 4.

⁶⁸ Kırgızistan'daki misyonerlik faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Hüseyin Yılmaz, "Kırgızistan'da Misyonerlik ve Din Eğitimi", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Sivas, 2007, s. 91–128.

a. Kırgızistan'da Din Eğitiminin Hukuki Temelleri

1991 yılında Kırgızistan bağımsızlığa kavuşunca, devletin dine olan tutumunda da değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklik, dönemin Cumhurbaşkanı A. Akayev'in şu sözlerinden de anlaşılmaktadır:

"Milletimizin önünde duran hedeflerin gerçekleşmesinde dinin ve dinî müesseselerin rolü büyüktür. İslâm'ın toplumumuzdaki etkisi gittikçe artmaktadır. Devletimiz düzenli ve belli çerçeve içerisinde yapılan İslâmî faaliyetlere destek verecektir..."⁶⁹

Kırgızistan demokratik lâik bir ülkedir. Din işleri ile devlet işleri birbirinden ayrılmış, ancak bireylerin din özgürlüğü engellenmemiştir. Anayasa'nın 2. Maddesi'nde; *"Vatandaşlar, dinî inancı ne olursa olsun, her türlü eğitimi alma hakkına sahiptirler"* ifadesi bulunmaktadır. Aynı maddede din eğitimi ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: *"Vatandaşlar dinlerini öğrenmek için dinî teşkilat kurabilir ve tek başına veya başkalarıyla istedikleri dilde eğitim alabilirler."*⁷⁰ Anayasanın 16. Maddesi'nde de *"Kırgızistan Cumhuriyeti'nde herkes kendi dinine inanma, dinî örf ve adetlerini yerine getirme özgürlüğüne sahiptir..."*⁷¹ hükmüne yer verilmiştir. İsteyen bireyler din eğitimi alma özgürlüğünü, devletten izin alarak açılmış medrese ve cami kursları aracılığıyla kullanabilirler. Ancak eğitim bakanlığına bağlı okullarda doğrudan dinin öğretildiği bir ders yoktur. Bu okullarda, daha ziyade ahlâk ve kültür içerikli bir ders olan Adap Sabagı'nın programındaki bazı kültürel konuların işlenişinde dinî bilgilerden kısmen de olsa yararlanmakla yetinilmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili hakların sağlanması, korunması ve dinî kurumların kontrol edilmesi, devletin sorumluluğundadır. 13 Nisan 1996'da devletin dinle ilgili siyasetini yürütmek üzere Din İşleri Komisyonu kurulmuştur. Hükümete bağlı olarak hizmet yürüten bu komisyon, sadece Müslümanların değil, diğer inanç mensuplarının çalışmalarını da denetlemektedir.

Kırgızistan'da İslâm'ın toplum bireyelerine öğretilmesi ile ilgili çalışmalarda, siyasetçilerin sözlü beyanlarına rağmen, henüz yeterince devlet desteği sağlanamamıştır. Çünkü ülke yönetiminde önemli bir ilke kabul edilen lâikliğin yorumu, bu konuda önemli bir engel teşkil etmektedir. İlk ve ortaöğretim kurumlarında doğrudan dinin öğretildiği bir derse yer verilmemesi de bu yüzdendir. Oysa pek çok lâik ülkede din dersi, ilk ve ortaöğretim dersleri arasında

⁶⁹ Gosudarstvo Religiya-i Zakon (Zbornik Dokumentov-i Materialov), Bişkek, 1997, s. 3-4.

⁷⁰ Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası, s. 3-6.

⁷¹ Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası, Bişkek, 1993, s. 12.

yer almaktadır. Hatta bazı ülkelerde dinî bilgiler, çocuklara anaokulundan itibaren öğretilmektedir.⁷²

b. Kırgızistan'da İlk ve Ortaöğretimde Din Öğretimi

Sovyetler Birliği döneminde eğitimin her aşamasında ateist ideolojinin etkin olduğu bilinmektedir. Bundan olumsuz etkilenen Kırgızistan halkı temel değerlerden önemli ölçüde uzaklaşmış, oluşan manevî boşluk, başka düşüncelerle de doldurulamamıştır. Bu durumun farkına varan aydınlar ve yetkililer, bireysel ve sosyal bir ihtiyaç olan dinin okullarda öğretilmesini gündeme getirmişlerdir. Temel eğitimin on bir yıl olduğu Kırgızistan'ın devlet okullarında 1991 yılından itibaren, isteğe bağlı olarak okutulmak üzere *İman Sabagı* adıyla bir ders programa konulmuş ve bu ders 2003 yılında zorunlu hale getirilmiştir.

Din dersinin okul programlarında yer alması, bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. İman Sabagı'ndaki 'iman' kavramına yüklenen farklı anlamlar, dersin içeriğinin yeniden düşünülmesini gündeme getirmiştir. Bazıları 'iman' kavramının inanç anlamına geldiğini, dolayısıyla ders içerisinde toplumun dinî inancı ile ilgili konuların işlenmesi gerektiğini söylemişler, bazıları da Kırgız dilinde 'iman'ın ahlâk, onur ve kültür anlamına geldiği düşüncesiyle, dersin içeriğinin kültürel konularla sınırlı olmasının lâik eğitim anlayışına daha uygun düşeceğini belirtmişlerdir. Yapılan tartışmalar sonucunda bir karar varılmış ve Temmuz 2004'de yürürlüğe giren 545 sayılı kanun ile dersin adı *Adap Sabagı* şeklinde değiştirilmiştir. Bu yeni dersin programında dinî içerik azaltılmış, kültürel konular ise zenginleştirilmiştir.⁷³

Adap Sabagı, dinî bilgilerin sistematik olarak öğretildiği bir ders olmaktan ziyade, bazı ahlâkî kuralların, Kırgızistan kültür ve geleneklerinin işlendiği bir derstir. Dinin hem ahlâk hem de kültür ile ilişkisi bulunduğu için, dersin programında kısmen de olsa dinî konulara yer verilmiştir. Adap Dersi'nin programı incelendiğinde, kültürel değerler, büyüklere saygı ve insanlara karşı sorumluluk gibi içeriğin yanında; imanın değeri, ahlâklı olmanın önemi, yardımseverlik, nikâh ve aile, ana-babaya saygı, selamlaşma, halk

⁷² Bkz: Nevzat Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1993; İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 107-108; MEB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Eğitim Sistemleri*, Ankara, 1996; Johannes Lähnemann, "Almanya'da Din Dersi Kitapları ve Ders Programlarından Örnekler", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, Terc: Ayşe Erdal, AÜİF ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Ankara 1997, s. 70-76; Aydın, "Tunus'ta İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din Dersi Programları", s. 263-284; Arabacı, "Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika) da Din Öğretimi", s. 73-94.

⁷³ Bkz: Boljurova, İ., *Kırgız Konsepsiyesi*, Bişkek, 2003, s. 5-6.

inançları, İslâm ve Kırgızların eski inançları, kültür-din ilişkisi gibi din eğitiminin de alanına giren bazı konuların doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığı anlaşılmaktadır.⁷⁴

Kırgızistan'da çeşitli etnik gruplara ait okullar da vardır. Kırgız Okulu, Özbek Okulu, Rus Okulu, İngiliz Okulu ve Türk Lisesi gibi adlarla bilinen bu okullarda, eğitim bakanlığınca belirlenen programa göre eğitim verilmektedir.

Okul seçme, velilerin isteğine bağlıdır. Okulların hepsinde, dil dersleri dışında, aynı program uygulanmaktadır. Ancak Rus ve İngiliz liselerinin çoğunda ve bazı Kırgız ve Özbek okullarında Adap Sabagı'nın okutulmadığı gözlemler sonucunda anlaşılmıştır. Din dersinin, öğrencileri din konusunda aydınlatabilecek yeterli içerikten yoksun olması, pek çok okulda branş öğretmenin bulunmaması, bazı okullarda bu dersin okutulmaması, uzmanlar tarafından yazılmış ders kitabının olmaması, branş dışı öğretmenlerin girdiği sınıflarda başka derslerin işlenmesi gibi daha başka problemlerden de söz edilebilir.

Adap Sabagı'nın din öğretimi açısından etkinliğini artırabilmek için, program geliştirme çalışmaları yapılmalı, oluşturulacak ders programının ülke halkının inanç yapısına, dini öğrenme konusundaki bireysel ve sosyal ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu konuda aydınların görüşleri, halkın beklentileri, inanç ve dini/kültürel yönünden Kırgızistan'a benzeyen ülkelerin din eğitimi uygulamaları dikkate alınmalıdır.

4. Çağdaş Dünyada Din Eğitiminin Niteliği

Yukarda adı geçen değişik ülkelerdeki ilk ve ortaöğretim okullarında uygulanan din öğretimi ile ilgili genelde üç yaklaşım göze çarpmaktadır. Bunlar *mezhebe/dine dayalı*, *mezhepler-üstü* ve *fenomenolojik* din öğretimidir.

Mezhebe/dine dayalı (confessional) din öğretimi yaklaşımında, öğrencilerin genelini inandığı din ya da mezhep ile ilgili konuların derste işlenmesi, söz konusu din veya mezhebin sevdirilip benimsenmesi amaçlanmaktadır. Bu tür dersler, Katolik din dersi, Protestan din dersi, İslâm din dersi ve Yahudi din dersi şeklinde ilgili dinin veya mezhebin adı ile anılmaktadır. Mezhebe dayalı yaklaşımla programa konulan din dersinde, başka din ve mezheplere de yer verilebilir. Ancak bu din ve mezhepler, asıl dersin adını oluşturan din veya mezhebin bakış açısıyla öğretilmektedir.

⁷⁴ Bkz: Akramova, *Kırgızistan'da Orta Mekteplerdeki Adap Sabagı Dersinde Din Eğitimi İle İlgili Amaçların Gerçekleşme Düzeyi*, s. 31-45.

Mezhebe/dine dayalı din dersinin programını, ilgili din ya da mezhebin temsilcileri hazırlamaktadır. Programın başka uzmanlarca hazırlanması durumunda da, yine ilgili din veya mezhep temsilcilerinin onayı alınır. Örneğin, Belçika ve Avusturya'da din derslerinin programlarını kilise yetkilileri, İslâm din derslerinin programını da, "Avusturya Diyanet Teşkilatı" hazırlamaktadır.⁷⁵

Okullarında din öğretimini mezhebe/dine dayalı yaklaşımla okutan ülkelere Tunus, Suudi Arabistan ve diğer İslâm ülkeleri (Türkiye hariç) ile Amerika (cemaat okullarında), Rusya, Fransa (cemaat okullarında), İtalya, Japonya (cemaat okullarında), Almanya (eyaletlerin çoğunda), İngiltere (cemaat okullarında), Belçika, Hollanda ve Avustralya gibi ülkeler örnek gösterilebilir.

Mezhepler/dinler-üstü (non confessional) ya da *mezhebe/dine dayalı olmayan* din öğretimi yaklaşımında da, derslerde sadece bir dinin öğretimi esas alınmayıp, mensubu bulunan bütün dinler objektif bir bakış açısıyla işlenmektedir. Bu yaklaşımda eğitime konu edilen din ya da mezhebi sevdiren benimsetme amacı güdülmez. Ancak teoride böyle ifade edilen bu yaklaşımın esas alındığı pek çok ülkede din dersleri, genellikle ülke ya da bölge halkının çoğunluğunun inandığı din ya da mezhep ağırlıklı olarak okutulmaktadır. Yunanistan, Danimarka ve Türkiye'de bu yaklaşım esas alınmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşımda ise, dinin evrensel esaslarının yorumundan hareket edilerek, dinleri ve mezhepleri önyargısız olarak öğretmek esastır. Din dersinde öğrenci, kendi inancını veya mezhep anlayışını saklı tutmakla birlikte, başkasının inanç ve anlayışı hakkında da bilgi sahibi olmaya çalışır.⁷⁶ Fenomenolojik yaklaşımın, çok kültürlü toplumların demokratik ve lâik devlet yapısı yönüyle daha uygun olduğu ifade edilmektedir.⁷⁷ Buna göre, devlet okullarında din öğretimi, kilisenin veya mezheplerden herhangi birinin savunmasını yapamaz; derste sadece öğrencilerin dini doğru anlamalarına yönelik bilgiler verilir.⁷⁸ Din derslerini bu yaklaşımla okutan ülkelere İngiltere (devlet okullarında) ve Fransa (diğer kültür dersleri içerisinde) örnek gösterilebilir.

⁷⁵ Bkz: Tavukcuoğlu, "Avusturya İslâm Diyanet Teşkilatı Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri", s. 65–86.

⁷⁶ Bkz: Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 78–93.

⁷⁷ John Shepherd, "İngiliz Eğitiminin Kişilik Gelişimine Etkisi", Çev: Sibel Aksu, *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, s. 84; Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 18.

⁷⁸ Bkz: Aydın, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması", s. 18.

Bazı ülkelerin devlet okullarında din dersi doğrudan yer almakta, ancak dinî bilgiler *başka derslerde* işlenmektedir. Amerika, Japonya, Fransa ve Kırgızistan bu ülkelerdendir. Kırgızistan dışındaki bu ülkelerde din dersi özel dinî cemaat okullarında okutulmaktadır. Kırgızistan'da ise din eğitimi, daha ziyade cami ve medreselerde gerçekleştirilmektedir.

Din öğretimi ile ilgili mezhebe dayalı, mezhepler-üstü ve fenomenolojik yaklaşımın dışında, Avrupa ülkelerinde akademik düzeyde tartışılan başka arayışlardan da söz edilebilir. Özellikle çok kültürlü toplum yapısına sahip İngiltere, Almanya ve Norveç'te tartışılan bu yeni yaklaşımlar, genellikle "mezhebe bağlı olmayan model", "birleştirici model", "yorumlayıcı yaklaşım"⁷⁹ "çoğulcu model" gibi adlarla anılmaktadır. Söz konusu modelleri mezhepsiz din dersi şeklinde yorumlayanlara göre, temel dinî bilgiler, tarafsızlık gereği devlet okullarında verilmelidir. Bu modelleri mezhepler-üstü din dersi şeklinde değerlendirenlere göre ise, mezhepler arasındaki farklılıkların silinmemesi esastır. Her mezhebe veya inanca mensup öğrencilerin bir arada ders gördüğü bu modelde, mezheplerin ana hatlarıyla tanıtılması öngörülmektedir.

Okullarda din öğretimi ile ilgili uygulanan yaklaşımları, ülkelere göre şu şekilde tabloştırmak mümkündür:

ÜLKELER VE DİN ÖĞRETİMİNDE UYGULANAN YAKLAŞIMLAR			
MEZHEBE DAYALI	MEZHEPLER-ÜSTÜ	FENOMENOLOJİK	BAŞKA DERS İÇERİSİNDE
Amerika (Cemaat okullarında)	Yunanistan	İngiltere (Devlet okullarında)	Amerika (Devlet okullarında)
Rusya	Danimarka	Fransa (Diğer derslerde)	Japonya (Devlet okullarında)
Japonya (Cemaat okullarında)	Türkiye		Fransa (Devlet okullarında)
Fransa (Cemaat okullarında)	Norveç		Kırgızistan
İtalya (Seçmeli okuyanlar)	İsveç		
Japonya (Cemaat okullarında)			

⁷⁹ Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi*, s. 94–111.

Almanya (Bazı eyaletlerde)			
İngiltere (Cemaat okullarında)			
Belçika			
Hollanda			
Avusturya			
Suudi Arabistan			
Tunus			

Tablo 2: Ülkelere göre din derslerinin niteliği

Din derslerinin resmi ya da özel okullarda, zorunlu veya seçmeli olarak okutulması ile ilgili değişik ülkelerdeki uygulamaları maddeler halinde özetlemek mümkündür:

a. Din öğretiminin devlet okullarında değil, özel okullarda veya kilise, sinagog, cami gibi dinî kurumlarda gerçekleştirildiği ülkeler; ABD, Fransa ve Japonya gibi.

b. Resmi ve özel okullarda din derslerinin seçmeli olarak okutulduğu ülkeler; İtalya gibi.

c. Resmi ve özel okullarda öğrencilerin din ya da ahlâk derslerinden birisini seçmek zorunda olduğu ülkeler; Almanya ve Belçika gibi.

d. Resmi okullarda din dersinin zorunlu olduğu ülkeler; Türkiye, Suudi Arabistan, Tunus, Rusya, Yunanistan, Norveç, İsveç ve Danimarka gibi.

e. Resmi okullarında doğrudan dinin öğretildiği bir derse yer vermeyip, dinî bilgileri tarih, coğrafya, ahlâk, felsefe, yurttaşlık bilgisi ve daha başka kültür dersleri içerisinde işleyen ülkeler; Fransa ve Kırgızistan gibi

5. Bazı Ülkelerle Kırgızistan'ın Din Öğretimi Yönünden Karşılaştırılması

Yukarıda din öğretimi yönünden kısaca tanıtılan ülkelerin hemen hepsinde, dinî bilgilerin ilk ve ortaöğretim öğrencilerine bir şekilde öğretildiği anlaşılmaktadır. Bazı ülkeler bunu devlet okullarında ve zorunlu din dersiyle, bazıları da dinî kurumlar tarafından açılan özel okullarda ahlâk ve başka derslerde ya da cemaat kurslarında gerçekleştirmektedir. Kırgızistan'da ise din eğitimi, daha ziyade okul dışında isteyenlerin katıldığı cami kurslarında veya medrese adıyla faaliyet gösteren vakıf ve derneklere bağlı kurumlarda verilmektedir. Kırgızistan devlet okullarında okutulan Adap

Sabagı'nı, öğrencilerin ihtiyaç ve beklentileri yönünden yeterli bir din dersi olarak değerlendirmek zordur. Çünkü Kırgız kültürünün tanıtıldığı bu derste, dinî muhtevaya çok az yer verilmiştir.

Din eğitim ve öğretimi ile ilgili yasal hükümler açısından diğer ülkelerle Kırgızistan arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ancak diğer ülkeler, yasalarca tanınan din eğitimi hakkının bir gereği olarak okullarında din öğretimine yer verirken, Kırgızistan eğitim sistemi içerisinde bu haktan yararlanmaya yönelik girişimlerin henüz başlatılmadığı anlaşılmaktadır.

Kilise veya başka dinî kuruluşlar tarafından açılan özel okullara pek çok ülkede devlet desteği sağlanırken, Kırgızistan'da dinî kurumlar, ilk ve ortaöğretim düzeyinde özel okul açamazlar.

Mezhebe dayalı din öğretimi uygulayan ülkelerde din derslerinin adı, ilgili dinin adı ile; Katolik din dersi, Protestan din dersi, İslâm din dersi şeklinde anılmaktadır. Kırgızistan okullarında bu şekilde anılan bir din dersi yoktur.

Diğer ülkelerde din dersleri, dinî niteliği olan okullardan mezun branş öğretmenleri tarafından okutulurken, Kırgızistan'da din dersi olarak gösterilen Adap Sabagı, genellikle Kırgız Dili ve Edebiyatı, Eğitim Fakültesi, Tarih ve Felsefe bölümü mezunları tarafından okutulmaktadır.

Din öğretiminin mezhepler-üstü yaklaşımla gerçekleştirildiği ülkelerde, din dersleri ülkenin ya da bölgenin özelliğine göre, çoğunluğun mensup olduğu din ya da mezhep ağırlıklı olarak okutulmaktadır. Kırgızistan'da da Adap Sabagı'ndaki dinî içerik, halkın genelinin inancı olan İslam dinine göre oluşturulmuştur. Bu açıdan diğer ülkelerdeki uygulamalarla bir benzerlik olduğu söylenebilir.

Ülkelerin çoğunda halkın din hizmetlerini karşılayacak elemanları yetiştirmek üzere, devletin sorumluluğunda faaliyet gösteren din eğitimi kurumları vardır. Ancak Kırgızistan'da devlete bağlı ilk ve ortaöğretim düzeyinde din eğitimi veren okullar bulunmamaktadır. Halka hizmet verecek din görevlileri, daha ziyade özel vakıf ve derneklere bağlı faaliyet yürüten medreselerde yetiştirilmektedir. İlahiyat fakültesinden mezun olanlar ise ülkenin geneline din hizmeti götürme yönünden yetersiz kalmaktadırlar. Bu yüzden dış kaynaklı dinî oluşumların, özellikle de misyonerlerin ülkedeki etkinliği hissedilir derecede devam etmektedir.

Kırgızistan'da dinin toplum bireylerine öğretimi ile ilgili faaliyetler, her şeyden önce devlet desteğinden yoksundur. Çünkü ülke yönetiminde önemli bir ilke kabul edilen lâikliğin yorumu, bu konuda engel teşkil etmektedir. Bu yüzden ilk ve ortaöğretim kurumlarında doğrudan dinin öğretildiği bir derse yer verilmemiştir. Oysa

pek çok lâik ülkede din dersi, ilk ve ortaöğretim dersleri arasında yer almaktadır. Hatta bazı ülkelerde dinî eğitim, çocuklara anaokulundan itibaren verilmektedir.⁸⁰

Kırgızistan'da din öğretimi, amaç, program ve içerik yönünden diğer ülkelerde uygulanan hiç bir modele tam olarak benzememektedir. Çünkü ilk ve ortaöğretim programlarında ne bir dinî öğrencilere sevdiren benimsenici bir ders yer almakta, ne de dinlerin genel özellikleriyle öğretildiği bir din kültürü dersi okutulmaktadır. Sadece zorunlu dersler arasında yer alan Adap Sabagı'nın programındaki kültürel konuların işlenmesi sırasında bazı dinî bilgilere değinilmekle yetinilmektedir. Nitekim Oş İlâhiyat Fakültesi öğrencilerinin okul deneyimlerinin takibi sırasında, kendileriyle görüştüğümüz bazı öğretmenler, bu dersin dinle ilgili bir ders olmadığını ileri sürerek, derste kültürel konular işlenirken dinî bilgilerden yararlanılmayacağını ifade etmişlerdir. Ancak dinî bilgilerden yoksun olarak okutulan Adap Sabagı'nın öğrenciler için yararlı olmadığı görüşünde olan öğretmenler ağırlıktadır.

Sonuç

Din eğitimi uygulamaları yönünden her ülkenin kendi tarihsel, siyasal ve toplumsal yapısına ve eğitim sistemine göre farklılıklar bulunmaktadır. Toplumlar, öncelikle halkın kültürünü ve ülkenin devlet yapısını dikkate alarak, okullarında din öğretimine yer vermektedirler. Özellikle Batı ülkelerinde din dersleri hem devlet okullarında, hem de Kilise ve diğer dinî kurumlara ait özel okullarda okutulmaktadır.

Yukarıda din eğitim-öğretimi yönünden incelenen ülkelerin tamamında ilk ve ortaöğretim öğrencileri dinî bilgileri okullarda öğrenme imkânına sahiptirler. Ancak söz konusu ülkelerin çoğunda devlet okullarının programında din derslerine yer verilirken, bazı ülkelerde sadece özel dinî cemaat okullarında din dersleri okutulmaktadır.

Kırgızistan'ın dış tehdit ve yönlendirmeler karşısında kendisini güvende hissedebilmesi, sahip olduğu zenginlikleri kendi iradesi ile kullanmasına, halkın kimliğini oluşturan değerleri korumasına ve çeşitli yollarla dayatılan yabancı kaynaklı telkinlere karşı tedbirli olmasına bağlıdır. Bu konuda din eğitiminin sahip olduğu güç küçümsenmemelidir. Ülke bireyleri arasında birlik şuurunun sağlan-

⁸⁰ Bkz: Nevzat Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1993; Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, s. 107-108; Aydın, "Tunus'ta İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din Dersi Programları", s. 263-284; Arabacı, "Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika)' da Din Öğretimi", s. 73-94.

masında, barış kültürünün geliştirilmesinde, değişik etnik grupların birbiriyle yakınlaşmasında, batıl inanç ve hurafelerin toplumda yaygınlaşmasının önlenmesinde din eğitiminin rolü bilinmelidir. Dolayısıyla Kırgızistan halkına din eğitimi doğru bir anlayış ve uygun yöntemlerle bireylerin ihtiyacını karşılayacak düzeyde verilmelidir. Çünkü misyonerlik ve daha başka yönlendirici dinî oluşumlar karşısında toplumu doğru bilinçlendirecek en güçlü unsur din eğitimidir.

Kırgızistan'da dinî faaliyetlerin engellenmesi gerektiği yönündeki düşünceler, kısmen de olsa devam etmektedir. Öyleyse toplumun din ve din eğitimi ile ilgili endişelerini gidermeye yönelik çalışmalara, sempozyum, panel ve konferans gibi bilimsel etkinliklere daha fazla ağırlık verilmelidir. Bu tür etkinliklerde öncelikle dinin birey ve toplum için önemi, çağdaş değerlerle dinî ilkelerin çatışmadığı belirtilmelidir. Ayrıca alkol, uyuşturucu, rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk, cinayet, ayrımcılık, kültürel yozlaşma ve ahlâkî çöküntü gibi sosyal problemlerle mücadelede; başkalarının malını koruma, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gösterme, anne babaya itaat ve temizlik alışkanlığı gibi konularda din eğitiminin gücünden yararlanılması gerektiği vurgulanmalıdır.

Kırgızistan'daki ilk ve ortaöğretim okullarının programlarında doğrudan dinin öğretildiği bir dersin yer almaması önemli bir eksiklik. Ülkenin lâik yapısının buna engel teşkil ettiği ifade edilmektedir. Lâikliğin, okullarda gerçekleştirilecek din eğitimi açısından engel teşkil etmediği bilinmelidir. Nitekim Batı'lı ülkelerdeki lâiklik uygulamaları da bu doğrultudadır. Kırgızistan için Batı'lı ve diğer lâik ülkelerin eğitim sistemlerinde yer alan din dersleri ve Türkiye'deki ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu derslerden biri olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi bir örnek teşkil edebilir. Türkiye'de din eğitimi, vatandaşlar açısından bir "hak" ve devlet açısından da bir "görev" olarak görülmektedir. Buna göre devlet, halkın din eğitimi taleplerini ve ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Türkiye'deki bu anlayış ve uygulama, pek çok açıdan benzerlikler bulunan Kırgızistan'ın sosyo-kültürel yapısına uygun düşmektedir. Nitekim eğitim programları konusunda artık değişimin gerekli olduğu, aydın, yönetici ve diğer toplum kesimlerinin dinle ilgili anlayışlarını yeniden gözden geçirmeleri gerektiği ve bu konuda Türkiye'nin tecrübe ve birikiminden yararlanmanın önemli olduğu, kendileriyle görüştüğümüz bazı yetkililer tarafından da ifade edilmektedir.

Kısa vadede halkı aydınlatacak din görevlilerini yetiştirmek üzere, Türkiye'deki imam-hatip liselerine benzer bir eğitim kuru-

muna Kırgızistan'da da ihtiyaç vardır. Belli bir mesafe alındıktan sonra, din görevliliği için yüksek öğretimi bitirme şartı aranabilir.

Kırgızistan'da ilk ve ortaöğretimde okutulacak din dersinin teorisi, toplumun, okulun ve dinin amaçları birlikte düşünülerek geliştirilmelidir. Başka bir ifadeyle, böyle bir teori için genel eğitim felsefesi, okulların genel amaçları, İslam dininin temel ilkeleri, öğrenci ve velilerin beklentileri, birbirini zedelemeyecek biçimde bir arada değerlendirilmelidir.

Din hakkında doğru bilgiye sahip olmanın duygusal bir tercih değil, çağdaş dünya ile bütünleşmeye çalışan Kırgızistan toplumu için bireysel ve sosyal bir ihtiyaç olduğu bilinmelidir.